

Naziv djela: Kaman (Luk); ulje i zlatna tinta na platnu,
N. Afyehi, Iran

Carl W. Ernst

S engleskog preveo: Haris Dubravac

Kontroverze u vezi s Ibn Arebijevim *Fususom*: Faraonova vjera*

UDK 1 Ibn Arabi
141.336 : 28-23]

Sažetak

Većina komentatora Kur'ana smatra da je Faraon osuđen na Džehennem, dočim u sufijskim krugovima ova uobičajena interpretacija nije uvijek bila prihvaćena. Ibn Arabijeva teza o ispravnosti Faraonovog potvrđivanja vjere, koja zauzima samo nekoliko stranica u *Fususu al-Hikamu*, privukla je veoma veliki broj komentara i njegovih pobornika i njegovih kritičara. U odbranu Ibn Arabijevog gledišta možda je najprikladniji primjer kratka rasprava o Faraonovoj vjeri koju je napisao al-Dawwānī. Ovo djelo pokušao je opovrgnuti u jednom detaljnom komentaru pravnik iz 16. stoljeća 'Alī al-Qārī. U ovome tekstu ukratko su prikazani stavovi obojice po ovom pitanju, a prije toga gledišta samog Ibn Arabija. Na kraju vidimo koliko se ovo pitanje tiče sufijskog tumačenja Kur'ana, jer je ovdje osnovno pitanje, mada nije neposredno navedeno, pitanje tekstualne egzegeze. Prema autoru, Faraonova vjera zapravo se mora razumjeti u kontekstu *Fususa*, gdje okončava zapanjujuće tumačenje Musaa i Faraona kao manifestacijâ polarne napetosti u Božanskom Biću. Faraonova vjera samo je jedan aspekt Ibn Arabijevog razumijevanja Teksta koji je smatrao da božanska milost ne(će) trpi(ti) ograničenje. Odstupanje ove sufijske interpretacije od standardnog konsenzusa predstavlja trajnu napetost unutar svake religijske tradicije.

Ključne riječi: Ibn Arabi, *Fususu al-Hikamu*, Faraonova vjera, al-Dawwānī, 'Alī al-Qārī, sufijska interpretacija Kur'ana

* Izvor: Carl W. Ernst, "Controversies over Ibn al-'Arabi's *Fuṣūṣ*: The Faith of Pharaoh." *Islamic Culture* CIX (1985.), str. 259–66. Ranija verzija ovog članka pročitana je na konferenciji Američke akademije za religiju u Čikagu 1984. godine.

“Ja vjerujem da nema boga osim Onoga u Kojeg vjeruju sinovi Israilovi i ja se pokoravam.”¹ Ove riječi egipatskog faraona, izgovorene dok vode Crvenog mora samo što mu nisu prevršile glavu, pojavljuju se u kur’anskom pripovijedanju kazivanja o Musau, a one pokazuju prkosnog poslanikovog protivnika koji ulaže posljednji napor da izbjegne usud koji ga zadesi. Međutim, Božije riječi ne čine se ohrabrujućim: “Zar sada? A prije si neposlušan bio i razdor sijao?! Danas ćemo izbaviti samo tijelo tvoje da bi bio poučan primjer onima poslije tebe...”² Komentatori i pripovjedači općenito su prihvatili da je Faraon, iako tjelesno sačuvan, bio osuđen na Džehennem. Kako u jevrejskoj legendi, tako i u muslimanskim kazivanjima o poslanicima, melek Džibril pustio je Faraona da sačeka sve dok nije bilo prekasno valjano priznati vjeru, “puneći mu usta muljem”³.

No, u mističkim krugovima, ova uobičajena interpretacija nije uvijek bila prihvaćena. Karakterističan primjer sufijske interpretacije Kur’ana vrti se oko slučaja Faraonove vjere, prema uviđaju Ibn Arebija (u. 1240. god.), vjerovatno najplodonosnijeg i najutjecajnijeg sufijskog teoretičara. On sâm bio je predmetom prijepora tokom svoga života. Njegovi izuzetno originalni stavovi bili su dovoljno provokativni da podstaknu žestoku kritiku i mnogo stoljeća nakon njegove smrti.

Ibn Arebijeve teza o ispravnosti Faraonovog potvrđivanja vjere, koja zauzima samo nekoliko stranica u *Fusus al-Hikamu*, privukla je veoma veliki broj komentara i njegovih pobornika i njegovih kritičara.

O kojim problemima je riječ u ovoj kontroverzi i šta ona otkriva od metoda tekstualne egzegeze koji su primjenjivali Ibn Arebi i njegova škola?

Mnogi autori pisali su o Ibn Arebijevoj teoriji Faraonove vjere. U brojnim komentarima koji su napisani na *Fusus* te u mnogim polemičkim djelima izneseni su stavovi za njegove teorije i protiv njih.⁴ No, možda je najprikladniji primjer kratka rasprava o “Faraonovoj vjeri” koju je napisao Jalāl al-Dīn al-Dawwānī,⁵ iranski filozof iz 15. stoljeća, u odbranu Ibn Arebijeveg gledišta. Ovo djelo sistematski je opovrgnuo u detaljnom komentaru pravnik iz 16. stoljeća ‘Alī al-Qārī al-Harawī,⁶ koji je svoje pobijanje naslovio s *Izbjegavanje pomoći od onih koji potvrđuju Faraonovo vjerovanje*.⁷ Dawwānī slijedi Ibn Arebija i njegove glavne komentatore gledajući na Faraonov slučaj kao na najekstremniji primjer božanske milosti, koja spašava čak i ovog najgoreg grešnika kada se kaje u posljednjem trenu. ‘Alī al-Qārī, s druge strane, vidi Faraonovo potvrđivanje vjere kao najpodmukliju obmanu, ali zbog svoga poštovanja prema Ibn Arebijeveom ugledu on smatra Šejhovo pozitivno vrednovanje

¹ Kur’an, 10: 90. (Prijevodi kur’anskih ajeta su od Besima Korkuta – nap. prev.)

² Ibid., 10: 91–92.

³ A. J. Wensinck i G. Vajda, “Fir’awn,” *Encyclopaedia of Islam*, novo izd., tom II, (1965.), str. 917.

⁴ Usp. Ibn Taymīyah (u. 721/1328), *Risālah fi Īmān Fir’awn* i Badrān ibn Aḥmad al-Khalīlī (u. c. 1103/1691), *Natījat al-Tawfiq wa al-’Awn fi al-Radd ‘alā al-Qā’ilīn bi-Ṣiḥhat Īmān Fir’awn*, osma i deveta rasprava u MS. 4644 arapski, India Office Library, London (vidjeti A. J. Arberry, “Notes on Manuscripts Recently Acquired by the India Office Library,” *Islamic Culture*, vol. 13, br. 4, okt. 1939., str. 446–49); Muḥammad ibn Muḥammad al-Ghumrī, poznat i kao Ṣibt al-Marsafī (u. 970/1562), *Tanzīh al-Kawn ‘an Itiqād Islām Fir’awn*, usp. Osman Yahya, *Histoire et Classification de l’Oeuvre d’Ibn al-’Arabi, Etude Critique* (Institut Français de Damas, Damask, 1964.), vol. I, str. 117; ‘Abd Allāh al-Rūmī al-Busnawī (u. 1054/1644), *Risālat al-Busnawī fi Īmān Fir’awn*, MS. Azhar, 2794 (halim) 33397/27–28, usp. Yahya, vol. I, str. 120. U katalogu Yahuda MSS. Rudolfa Macha (*Catalogue of Arabic Manuscripts [Yahuda Section] in the Garret Collection, Princeton University Library*, Princeton University Press, Princeton,

N.J. 1977.), ima pet rasprava na ovu temu: 2179, *Sharḥ Qawwāl Ibn al-’Arabi fi Haqq Īmān Fir’awn*, od Muḥammad ibn Qutb al-Dīn al-Izniqīja (u. 885/1480), usp. Osm. Muall. vol. I, str. 160 (mjesni katalog 4602, fol. 14b–19a); 2182, *Risālah fi Bayān Īmān Fir’awn*, od Muḥammad ibn ‘Alī al-Qarābāghīja (u. 942/1535), (mjesni katalog 3091, fol. 44b–45a); 2183, *al-Muntakhab min al-Ta’yīd wa al-’Awn li al-Qā’ilīn bi Īmān Fir’awn*, izvratke načinio Naṣrī ibn Aḥmad al-Ḥusrī iz *Ta’yīd* od Muḥammad ibn ‘Abd al-Rasūl al-Barzanjīja (u. 1103/1691), Berlin 3399 (anon.), (mjesni katalog 518, fol. 60b–63a); 2184 *Risālah fi Īmān Fir’awn*, od Akmal al-Dīn [al-Bābartīja?] (mjesni katalog, 4129, fol. 53b–55b); 2185, *Risālah fi ‘Adm Qubūl Īmān Fir’awn*, anon.

⁵ U. 907/1501, usp. *GAL*, vol. II, str. 217.

⁶ U. 1014/1605 u Meki, usp. *GAL*, vol. II, str. 394. On je također napisao nekoliko rasprava kritizirajući Ibn Arebija (*ibid.*, vol. II, str. 395/40–41).

⁷ *Īmān Fir’awn wa al-Radd ‘alayhi li al-’Allāmah ‘Alī ibn Sulṭān Muḥammad al-Qārī wa Ta’yīd Sayyidi Muḥyi al-Dīn Ibn al-’Arabi li al-Īmān*, ur. Ibn al-Khaṭīb, Ghara’ib al-Mušannafāt (b.i. al-Maṭba’at al-Miṣriyah wa Maktabatu, Kairo, 1383/1964).

Faraona nesretnom pogreškom. Osnovno pitanje, mada nije neposredno navedeno, jeste pitanje tekstualne egzegeze. Ibn Arebijevo mističko tumačenje o Faraonu toliko je suprotno sunijskom konsenzusu da ga čak i konzervativni sufija, pun razumijevanja, poput 'Alī al-Qārija, opravdava uz poteškoće.

Ibn Arebijeva rasprava o Faraonovoj vjeri u obliku je usputne primjedbe u dvadeset i petom poglavlju *Fuṣūṣa*, koje je posvećeno Musau. Kada Faraonova žena predskazuje da će Musa, novorođenče, jednoga dana biti utjeha kako njoj tako i Faraonu,⁸ Ibn Arebi veli da se ovo odnosi na Faraonovo konačno pokoravanje Bogu, što će ga očistiti od grijehā. Na drugom mjestu, u poglavlju o Sulejmanu, Ibn Arebi ukazuje na to da je Faraonovo preobraćenje bilo nadahnuto primjerom njegovih čarobnjaka, koji su se uvjerali čudotvornim moćima što ih je Bog povjerio Musau i Harunu. U svakom slučaju, Faraonovo potvrđivanje vjere pokazuje da on nije izgubio nadu u božansku milost.⁹ Nakon što je detaljnije prodiskutirao značenje Musaovog susreta s Faraonom, Ibn Arebi se još jednom nakratko vraća na temu Faraonovog potvrđivanja vjere. On primjećuje da Faraon nije bio siguran da će umrijeti u tom času, pa je stoga njegovo potvrđivanje vjere bilo valjano, za razliku od onih koji će sa zakašnjenjem potvrditi svoju vjeru kada pred sobom vide džehenemske kazne. Prema tome, Bog ga je i spasio od onosvjetske kazne i sačuvao njegovo tijelo od potopa. Ibn Arebi priznaje da većina ljudi ubraja Faraona među prokletnike, ali ističe da to ni jedan kur'anski ajet ne navodi jasno, iako je drugačiji slučaj s Faraonovim narodom. Brojni odlomci Kur'ana ukazuju na kažnjavanje Faraonovog naroda u džehenemskoj vatri, no, *sām* Faraon nikada se eksplicitno ne osuđuje na ovaj način.¹⁰

Dawwānī, pišući otprilike dva i po stoljeća nakon Ibn Arebija, započinje svoju kratku raspravu kao odgovor na pitanje jedne neimenovane ugledne ličnosti te tvrdi da je njegova nakana

osloboditi Ibn Arebija sumnje koja se pojavila kao posljedica ove teze. Nakon što je zatražio od svojih čitalaca da odbace svaku sektašku predrasudu (*ta'aṣṣub*), on pokušava dokazati da je Faraonovo potvrđivanje vjere bilo pravno valjano kao čin potvrđivanja u srcu i potvrđivanja jezikom, bez prisile. Takva pokornost obrisala je njegove ranije grijeha, a Faraonovo tjelesno očuvanje je drugima znak božanskog praštanja. Božiji odgovor Faraonu: "Zar sada? A prije si neposlušan bio i razdor sijao?"¹¹ gramatički se tumači kao Božije ljubavno prebacivanje preobraćeniku koji nije buntovan. Dawwānī je posebno željan pokazati da Faraonova vjera nije "vjera beznadežnosti" (*īmān al-ya's*), koja je nevažeca jer se iskazuje tokom prisutnih smrtnih muka ili naknadno tokom proživljenja. U oštro umnom zaključku Dawwānī ističe da je Faraon potvrdio svoju vjeru u prilično dugoj rečenici, tako da je malo vjerovatno kako je već počeo smrtni hropac.¹²

Nastavljajući, Dawwānī tvrdi da je utapanje prilikom poplave koja je preplavila Egipćane bilo jedina kazna koju je Faraon morao pretrpjeti zbog toga što je ugnjetavao Izraelićane i to potkrepljuje navodeći primjer komentatora Bayḍāwīja koji podržava ovo gledište. Ovo je čudno, jer Bayḍāwī nije imao takvo mišljenje. Kāshānī, usputno, priznaje da će Faraon vjerovatno pretrpjeti neku ograničenu kaznu u Džehenemu zbog svojih zločina nad Izraelićanima. No, Faraonovo vođenje svoga naroda na dno Crvenog mora, prema Dawwānīju, bilo je hotimično samopožrtvovanje, iako on priznaje da nema dokaza u pogledu Faraonove sposobnosti plivanja. U zaključku, Dawwānī tvrdi da su sva kur'anska ukazivanja na Faraonovu smrt podložna tumačenju (*ihtimāl*), izuzev njegovog potvrđivanja vjere. Oni koji optužuju Ibn Arebija za herezu (*iḥād*) neznalice su koje nisu kadre razumjeti njegovo mišljenje. Takvi govore neuko, ne poznajući njegovo tehničko pojmovlje, jer "onaj ko nešto ne poznaje, to i osporava". Stoga je suprotstavljanje Ibn Arebijevo

⁸ Kur'an, 28: 9.

⁹ Ibn al-'Arabi, *Fuṣūṣ al-Hikam*, ur. Abū al-'Alā' 'Afifi (Dār al-Kitāb al-'Arabi, Beirut, 1365/1946), vol. I, str. 201; *The Bezels of Wisdom*, prev. R. W. J. Austin, The Classics of Western

Spirituality (Paulist Press, New York, 1980.), str. 195, 255.

¹⁰ *Fuṣūṣ*, vol. I, str. 211–12; prev. str. 265.

¹¹ Kur'an, 10: 91.

¹² *Īmān Fir'awon*, str. 14–20.

gledištu po ovom pitanju jednako ograničavanju božanske milosti.¹³ Glavne crte Dawwānījeve interpretacije slažu se sa zaključcima najvažnijih komentatora na *Fuṣūṣ*, kao što su Dā'ūd al-Qayṣarī (u. 751/1350) i 'Abd al-Razzāq al-Kāshānī (u. 730/1330).¹⁴

'Alī al-Qārī žestoko je odgovorio na Dawwānījevu raspravu, stoljeće nakon smrti potonjeg. Njegova početna reakcija jeste da je cjelokupna ideja o Faraonu kao istinskom vjerniku pogrešna prema Kur'anu i sunnetu te konsenzusu uleme. Glavna teza 'Alī al-Qārījevih primjedbi jeste teološka, no, kao iskusnom polemičaru nije mu strano upućivati satirične kritike protivniku. Naprimjer, njegov podrobni komentar (koji je više od četiri puta duži od izvornog teksta) započinje zajedljivom primjedbom o Dawwānījevom uvodnom zazivu u *bism Allāh*: Dawwānījeva upotreba izraza "pravi put" (*al-ṣirāṭ al-mustaqīm*) ne znači da je on na njemu. 'Alī al-Qārī dalje naglašava da Dawwānījeva obznanjena namjera da djeluje bez "oponašanja" (*taqlīd*) znači da se arogantno postavlja na položaj učitelja istine i oštroumnosti. Da je sljedbenik tradicionalnih (*salaf wa khalaf*) komentatora, ne bi pao pod osudu *hadisa*: "Onaj koji govori o Kur'anu po svom mišljenju (*ra'j*), treba obilježiti svoje mjesto u džehenemskoj vatri." Na kraju, 'Alī al-Qārī ne može odoljeti a da ne istakne egoizam koji leži ispod Dawwānījeve upotrebe konstrukcija poput "od mog hvaljenog Gospodara," umjesto da kaže "hvaljenog Gospodara svega". Ukratko, stajalište koje 'Alī al-Qārī uspostavlja na početku sadrži *ad hominem* argumente kako bi osporio Dawwānījev kredibilitet.¹⁵

'Alī al-Qārī potom nastavlja sistematski propitivati skoro svaku Dawwānījevu pretpostavku. On odlučno prigovara Dawwānīju što naziva slučaj Faraonove vjere otvorenim pitanjem po kojem postoje različita mišljenja; zapravo, ovo je pitanje neosporno među ulemom, a neuki će biti zaveden tako drskom tvrdnjom blesavog krivo-vjerja. Teološki, Dawwānījeva tvrdnja o iskrenosti Faraonovog potvrđivanja vjere je neodrživa.

Sama Faraonova pretenzija prema božanstvenosti čini njegovo potvrđivanje božanskog jedinstva nemogućim. Štaviše, on je propustio izgovoriti drugi dio vjerovanja, posvjedočujući da je vjerovao u Musaovo poslanstvo, tako da je njegovo potvrđivanje pravno nevažće (kao što je u slučaju Jevreja ili kršćanina koji vjeruje u Boga, ali ne u Muhammedovo, a.s., poslanstvo). 'Alī al-Qārī isto tako odbacuje tvrdnju da će Faraon biti pošteđen prokletstva, s obzirom na to da je njegovo pokoravanje već dokazano nevažćim. Kao znak božanskog praštanja, Faraon bi bio loš primjer zbog svoje sramne smrti (ovdje se moderni urednik zadržava i naglašava da je i mnoge poslanike zadesila užasna smrt). Ukratko, ono što Dawwānī naziva iskrenim, 'Alī al-Qārī naziva lažju.¹⁶

Kroz mnoge druge argumente 'Alī al-Qārī se bavi svojim protivnikom, uzastopno tvrdeći da niko ne može dokazati Faraonovu iskrenost, da je on zapravo bio vispreni i dvolični ateist, koji je lukavstvom pokušao izbjeći svoju predstojeću propast. Na kraju ove rasprave 'Alī al-Qārī vraća se Dawwānījevoj iskazanoj namjeri da opovrgne podmetanje hereze Ibn al-'Arabiju. Prije svega, optužbe protiv Ibn al-'Arabija u ovom slučaju su opravdane. Na Dawwānījevu optužbu da kritičari ne razumiju sufijsku terminologiju 'Alī al-Qārī hladno odgovara da egzoterijska ulema možda ne poznaje sufijsko pojmovlje, ali ezoterijska ulema ne poznaje osnovne stvari iz arapske gramatike. U svakom slučaju, ova tema tiče se kur'anskih pitanja (*mabāḥith*) i teologije, a ne sufijske terminologije.¹⁷

'Alī al-Qārī još ima jedan ozbiljan problem s kojim se mora nositi, a to je njegovo elementarno poštovanje spram Ibn Arebija kao jednog od klasičnih učitelja sufizma. Dawwānīja se može odreći, ali 'Alī al-Qārījev učitelj šejh Shams al-Dīn Muḥammad al-Bakrī (u. 1547. godine) često je hvalio Ibn Arebija na svojim okupljanjima. Prema tome, 'Alī al-Qārī iskazuje ambivalentan osjećaj koji mnoge konzervativne moderne sufije pokazuju prema Ibn

¹³ Ibid., str. 23–24.

¹⁴ Dā'ūd al-Qayṣarī, *Kitāb Sharḥ Fuṣūṣ al-Hikam* (b.i. [Teheran], 1299.), str. 451–52; 'Abd al-Razzāq al-Kāshānī, *Sharḥ 'alā Fuṣūṣ al-Hikam* (drugo izdanje Shirkah Maktabah wa Maṭba'ah

Muṣṭafā al-Bābī al-Ḥalabī, Egipat, 1386/1966), str. 310, 322.

¹⁵ *Imān Fir'awn*, str. 26–27, 32.

¹⁶ Ibid., str. 35, 38–39, 43–44.

¹⁷ Ibid., str. 80, 83.

Arebijevim teorijama. On navodi komentatora Kur'ana Jalāl al-Dīn al-Suyūṭija (u. 911/1505) o sporu oko Ibn Arebija — među njegovim pristalicama, kritičarima i onima koji su potpuno zbunjeni. Suyūṭijevo rješenje ovog problema, zasnovano na nejasnoj primjedbi koja se pripisuje Ibn Arebiju, jeste vjerovanje u njegov evlijaluk i zabrana čitanja njegovih knjiga. Sufijsko pojmovlje većini ljudi isuviše je teško za čitanje a da ne zapadnu u herezu, ali onaj ko bez dokaza optužuje Ibn Arebija da je heretik, riskira navući na sebe božansku srdžbu vrijeđanjem jednog od Božijih evlija. Stoga je jednostavnije zabraniti čitanje njegovih knjiga, s obzirom na to da se u svakom slučaju duhovno iskustvo ne može zadobiti čitanjem (ovo je, u suštini, trenutna politika današnjeg Egipta [ovaj tekst objavljen je 1985. godine – *nap. prev.*], gdje su Ibn Arebijeva djela zabranjena po nalogu autoriteta s al-Azhara). 'Alī al-Qārī zatim citira zanimljiv stav učenjaka hadisa Ibn Ḥajar al-'Asqalānija (u. 852/1448) u vezi s Ibn Arebijevom tezom o Faraonovoj vjeri. "Bog je ovog čovjeka [Ibn Arebija] lišio uma i nije mu podario pamet, te ga je oslijepio dok se to nije zbililo... Ovo je značenje Poslanikove izreke: 'Kada Uzvišeni Bog želi učvrstiti Svoj stepen, on inteligentne liši njihovih umova'"¹⁸ (izreka koja podsjeća na Euripidovu poslovicu: "One koje želi upropastiti Bog prvo izbezumi.?"

'Alī al-Qārī sačuvao je jedan učenjački metak kojim će opaliti po Dawwāniju. On tvrdi da je sâm Ibn Arebi, u šezdeset i drugom poglavlju *Futūhāta*, spomenuo Faraona zajedno s Nimrūdom kao jednog od grešnika koji su za sebe prisvajali božansku vlast, te su stoga vječno u džehenemskoj vatri. Mišljenje 'Alī al-Qārīja je da se Ibn Arebi nije stvarno suprotstavio ovom ispravnom gledištu u *Fususū*, već je samo mislio da se dokaz o Faraonovom nevjerovanju ne čini presudnim. Ovdje se Ibn Arebiju omaklo, pa je pretrpio zbog *lapsus calami*. 'Alī al-Qārī obrnuo je uobičajeni argument o tome da se ne tumači sufijska tehnička

terminologija po običnim standardima; Ibn Arebijev jasan iskaz da je Faraon bio vjernik bio je, naposljetku, tek pogreška – on doista nije tako mislio.¹⁹

Neprilika u kojoj se našao 'Alī al-Qārī bila je tipična za kasnije konzervativne sufije, koji se, zapravo, nisu složili s Ibn Arebijevim teorijama, iako su poštovali njegovo ime. Njegovo rješenje bilo je izbjeći ovo pitanje osuđujući doktrinu, a hvaleći njenog zagovornika. Pravi problem uvjerljivije je iskazao Dā'ūd al-Qayṣarī u svom komentaru na ovaj odlomak. "Nema prigovora šejhu [Ibn Arebiju] u vezi s njegovim opaskama na ovu temu, jer mu je bilo zapovjedbno da to kaže, s obzirom na to da je sve što je u knjizi [*Fusus al-Hikam*] bilo napisano po Poslanikovom naređenju. Prema tome, on ima opravdanje, kao što i obmanuti prigovarač ima opravdanje."²⁰ Qayṣarī ukazuje na Ibn Arebijev vlastiti iskaz na početku *Fususa* kako mu je poslanik Muhammed, a.s., dao ovu knjigu u Damasku 627/1229. godine, tako da je sadržaj ovog djela nadahnut. U stvari, ovo predstavlja odobrenje za mističko tumačenje Kur'ana izvan konsenzusa tradicionalne uleme i tu se i Ibn Arebi i Dawwānī temeljito razlikuju od 'Alī al-Qārīja. Faraonova vjera zapravo se mora razumjeti u kontekstu *Fususa*, gdje okončava zapanjujuće tumačenje Musaa i Faraona kao manifestacijā polarne napetosti u Božanskom Biću. Zahvaljujući svojoj vlasti na Zemlji Faraon je imao pravo dovesti u pitanje Musaa, dočim je u svojoj nutринi prepoznao Musaovu misiju kao dopunu njegovoj vlastitoj. Iako se ovdje ne možemo baviti ovim kontekstom, jasno je da je Faraonova vjera samo jedan aspekt Ibn Arebijevog razumijevanja Teksta. Poput kršćanskog filozofa Origena (185?–254? n.e.), koji je predvidio spas čak i Sotone, kada će "Bog biti sve u svemu"²¹ (I Kor. 15:28), Ibn Arebi je smatrao da božanska milost neće trpjeti ograničenje. Odstupanje ove mističke interpretacije od standardnog konsenzusa predstavlja trajnu napetost unutar svake religijske tradicije.

¹⁸ Ibid., str. 85–90.

¹⁹ Ibid., str. 36, 91–92.

²⁰ Qayṣarī, str. 451–452.

²¹ Pierre Batiffol, "Apocatastasis," *Catholic Encyclopaedia*, vol. I, str. 599–600 (1907.), napominje da je ovo učenje osudio konstantinopoljski koncil 543. godine.

Abstract

Controversies over ibn 'arabi's fusus: the faith of pharaoh

Carl W. Ernst

The majority of commentators of Qur'an hold that Pharaoh was doomed to Jahannam, whereas such interpretation was not always accepted in Sufi circles. Ibn 'Arabi's thesis of the validity of Pharaoh's confession of faith, which occupies only a couple of pages in the *Fusus al-Hikam*, has attracted a remarkable amount of comment from both his supporters and detractors. To support Ibn 'Arabi's view, perhaps the most convenient example is a brief treatise on the faith of Pharaoh written by al-Dawwānī. A jurist from the 16th century, 'Alī al-Qārī, attempted to refute this work in a detailed commentary. This text briefly presents arguments of both authors about this issue, as well as the view of Ibn 'Arabi himself. Finally, it becomes clear how this issue is related to the issue of Sufi interpretation of

Qur'an, since the underlying issue, though not stated directly, is that of Scriptural exegesis. According to the author, the faith of Pharaoh actually must be understood in the context of the *Fusus*, where it concludes the startling interpretation of Moses and Pharaoh as manifestations of polar tensions in the Divine Being. The faith of Pharaoh is merely one aspect of Ibn 'Arabi's reading of the Scripture, who thought that the divine mercy would suffer no limitations. The variance of this Sufi interpretation from the standard consensus constitutes a perennial tension within each religious tradition.

Keywords: Ibn 'Arabi, *Fusus al-Hikam*, the Pharaoh's faith, al-Dawwānī, 'Alī al-Qārī, the Sufi interpretation of Qur'an.